

LA MONEDA MEDIEVAL DE VIC I ELS ORÍGENS DE LA BANCA. EL PRIMER BANC PÚBLIC D'EUROPA

JOSEP M. PASSOLA

Gràcies a la riquesa dels nostres arxius, gelosament conservats durant segles, podem avui reviure molt a prop les nombroses i intenses relacions que la nostra ciutat va mantenir amb el rei de Catalunya Jaume I el Conqueridor, tant en la discòrdia com en la concòrdia, durant el llarg regnat d'aquest monarca (1213-1276).

Quan aquest rei era encara un infant, ja fou posat sota la tutoria de Guillem de Montrodon, «qui era natural d'Osona e mestre del Temple», el qual va cuidar de l'educació del rei que llavors tenia sis anys i quatre mesos¹.

Entre els nobles que anaren a cercar-lo a Narbona per portar-lo a Catalunya hi havia en Guillem de Montcada (III), un dels grans personatges del regnat. Aquest Guillem de Montcada estava casat amb Garcenda, néta d'Alfons I, i per tant cosina germana del rei Jaume. I dues de les seves nétes, Constança i Guillema, es van casar la primera amb el mateix fill del rei Jaume I, l'infant Alfons, i Guillema amb l'infant Pere, nét de Jaume I, i germà per tant dels reis Alfons II i Jaume II².

El paper hegemònic de Guillem de Montcada a Catalunya (1185-1229) igualà o superà clarament el de qualsevol altre magnat llevat del mateix rei Jaume, obtenint, cap al mes de juliol del 1219, la influent posició de procurador del rei per a totes les terres catalanes. Naturalment els Montcada van aprofitar aquesta influència per tirar l'aigua al seu molí en la delicada qüestió de les jurisdiccions de la ciutat de Vic, aconseguint l'any 1224 ser esta-

---

1. Vegeu Bernat DESCLOT, *Crònica del rei Jaume I el Conqueridor*, dins «Les quatre grans cròniques», p. 7, Barcelona, 1983.

2. Vegeu John C. SHIDELER, *Els Montcada; una família de nobles catalans a l'Edat Mitjana (1000-1230)*, p. 143, Barcelona 1987. També E. JUNYENT, *La ciutat de Vic i la seva història*, p. 72, i p. 434 i ss. Barcelona, 1976.

blerts com a consenyors efectius d'un terç de Vic, o de partida de Montcada, juntament amb els bisbes, senyors de la partida episcopal, que incloïa els altres dos terços de la ciutat³.

En aquest context, l'any 1222 es produeix a Vic un fet curiosíssim: el rei Jaume I es presenta a la nostra ciutat amb la intenció d'instalar una Taula de Canvi de la moneda a la plaça del Mercadal. No es tractava d'obrir un banc en el sentit modern de la paraula: en aquell temps una taula de canvi era una parada més de les del mercat, consistent en una caixa on guardar els diners, uns llibres on anotar les operacions i una taula sobre la qual es realitzaven els canvis de les diferents monedes.

També s'hi efectuaven operacions de custòdia de diners, crèdits, pagaments a terceres persones, etc. De totes maneres, entre les taules del mercat aquesta era La Taula en un sentit de privilegi, o sigui, La Taula per excel·lència⁴.

El rei Jaume I tenia llavors 14 anys. I si bé la seva dura i atzarosa infantesa l'havia fet un noi despert i decidit, i ja feia dos anys que s'havia casat, estava subjecte als consells dels nobles que l'envoltaven. Aquesta Taula de Canvi de la moneda que volien muntar a Vic formava part d'una operació molt més important que va ser l'encunyació l'any 1221 d'una nova moneda, la de doblenc, amb un contingut de plata d'exactament la meitat de la que circulava en aquell moment, que era la moneda de quatern. Amb aquesta mesura es pretenien diversos objectius: en primer lloc gaudir dels beneficis normals inherents a tota encunyació de moneda, ja que el valor nominal era i és sempre superior al valor real. En segon lloc, es pretenia fixar el preu de la nova moneda al 67 per cent del valor de l'anterior per als vells contractes (18 diners de doblenc per 12 de quatern) i al 75 per cent per als nous (16 de doblenc per 12 de quatern); amb aquesta mesura el rei i els nobles podien liquidar els seus deutes pagant un 25 per cent menys d'allò que realment havien rebut i aconseguien la possibilitat de contreure'n de nous amb una rebaixa del 33'33 per cent, mesura certament injusta com va haver de reconèixer el mateix rei. En tercer lloc, es pretenia devaluar el «diner» de Barcelona, que era la moneda corrent: per aconseguir-ho els canviadors estaven autoritzats a vendre el doblenc en el mercat lliure al preu que poguessin aconseguir, la qual cosa garantia la seva immediata devaluació a la meitat del valor de la moneda vella; de totes maneres, si bé la moneda catalana havia quedat lleugerament revaluada, provocant la seva exportació, la devaluació que feien era exagerada i d'aquí provenia la por del bisbe de Vic a permetre el canvi⁵.

En Guillem de Montcada obtingué grans beneficis d'aquest afer, ja que si una de les encunyacions del doblenc que coneixem bé proporcionà al rei

3. Vegeu E. JUNYENT, op. cit., p. 69 i ss.

4. Vegeu HUICT, I: 86-85 (22). També John C. SHIDELER, op. cit., p. 145.

5. Vegeu Joaquim BOTET I SISÓ, *Les monedes catalanes*, vol. II, p. 38 i ss. També John C. SHIDELER, op. cit., p. 145.

42.720 sous de benefici net, ell hi va guanyar nets 210 marcs de plata encunyada, equivalents a 18.484 sous. Per altre cantó, tant el rei com els magnats que proposaven la devaluació estaven carregats de deutes, per la qual cosa n'eren els primers beneficiaris⁶.

A fi de canviar la vella moneda de quatern per la nova de doblenc lògicament es van establir taules de canvi a Barcelona i en altres indrets de Catalunya, de les quals de moment no s'ha trobat cap documentació. Possiblement encarregarien aquesta missió als canviadors privats, normalment jueus, en tots aquells llocs de jurisdicció reial, o sigui, que eren propietat del rei.

Però tant el rei Jaume com Guillem de Montcada tenien un interès molt especial per introduir la nova moneda a la ciutat de Vic per la senzilla raó que a Vic no circulava moneda reial sinó l'encunyada pels bisbes. Si bé l'encunyació de moneda era privilegi dels reis, aquests podien cedir aquest dret a altres persones, normalment senyors feudals, a fi que amb els beneficis de l'encunyació poguessin satisfer les necessitats de la reconstrucció i de la defensa del seu territori. L'any 899 el rei Carles el Ximple, de França, va concedir al comte de Barcelona Guifred-Borrell, el dret de la moneda en comtat d'Ausona, dret que aquest cedi al bisbe de Vic en el seu testament l'any 911, donació que fou confirmada pel rei de França Lluís IV d'Ultramar. La ciutat, que havia iniciat la seva història monetària amb L'Ausa ibèrica emetent peces de bronze i els més fins denaris de plata del període, tingué una represa singularíssima amb la sèrie episcopal iniciada el segle x com a conseqüència d'aquesta donació, aportant les més belles monedes romàniques de l'Europa d'aquests temps⁷.

L'any 1174 el bisbe Pere de Redorta havia restablert la moneda de Vic batent «a llei de quatre diners d'argent pur i de pes legítim», i amb talla de 18 sous per marc de metall, que corresponia a una talla de 54 sous el marc de plata. Com sigui que l'argent pur tenia 12 diners, aquesta moneda, anomenada de quatern (quatre diners), tenia un contingut de plata del 33'33 per cent i un pes de 1'08 grams⁸.

Durant aquests mateixos anys la seca de Barcelona batia moneda també de quatern però d'una talla lleugerament inferior, o sigui de 44 sous el marc de plata, i un pes de 1'33 grams. Aquesta era precisament la moneda que trobà en circulació el rei Jaume I a l'inici del seu regnat i que va voler canviar per la de doblenc, amb un contingut de plata d'exactament la meitat, o sigui, del 16'66 per cent, i amb una talla de 88 sous el marc de plata.

Pel febrer del 1222 arribaren, doncs, a Vic el jove rei Jaume acompanyat per Guillem de Montcada i altres nobles de la seva comitiva reial, els que

6. Vegeu Joaquim BOTET i Sisó, vol. III, apèndix, doc núm. III, p. 240 i ss.

7. Vegeu E. JUNYENT, *Jurisdiccions i Privilegis de la ciutat de Vich*, p. 121, priv. núm. 3 i p. 122, priv. 5 i 6. També M. CRUSAFONT i SABATER, *La moneda catalana local (s. XIII-XVII)*, p. 316 i ss. Barcelona, 1990.

8. Vegeu E. JUNYENT, *Jurisdiccions i Privilegis de la ciutat de Vich*, p. 130, priv. núm. 39.

molt probablement s'apostaren en el castell de Montcada, amb la intenció, com hem dit, de posar una Taula de Canvi de la moneda al Mercadal a fi d'aconseguir uns beneficis que permetessin al rei pagar els seus deutes i redimir les terres que tenia empenyorades, tal com confessa ell mateix: «quia valde necessarium est mihi pro debitis meis solvendi et pro redemptione terre mee». Era bisbe de Vic Guillem de Tavertet, home enèrgic i implacable, el qual, assabentat de la seva intenció, els va fer saber de seguida que la plaça del Mercadal no pertanyia a la jurisdicció del rei sinó que era propietat dels bisbes. Llavors el rei Jaume I es va valer d'una estratagema i va confessar públicament davant Guillem de Montcada, l'ardiaca de Barcelona, un canonge de la seu vigatana anomenat Ramon de Cabrera i altres persones, que era evident que no podia tenir la Taula de Canvi al Mercadal sense llicència expressa del bisbe, però que ho necessitava tant que es veia obligat a sol·licitar el permís sense perjudici de la seva jurisdicció. Llavors el bisbe Guillem de Tavertet va concedir la llicència amb dues limitacions: en primer lloc, per un temps màxim de 40 dies i, en segon lloc, fent-li prometre que no perjudicaria els interessos del bisbe ni els de la seva església⁹.

Aquesta és la primera taula de canvi «oficial» que es coneix a Europa i és ben cert que pot ser anomenada Taula de Canvi Reial, per haver estat sol·licitada i duta a terme pel mateix rei de Catalunya Jaume I el Conqueridor.

De totes maneres, i per més que a Vic era obligatòria la moneda episcopal de quatern, la gent es veié obligada a canviar una part de la seva moneda per poder fer, com a mínim, pagaments a fora de la ciutat, on era obligatòria la moneda reial de doblenc. I com sigui que la moneda dolenta expulsa automàticament la bona, a partir del 1222 veiem que en els contractes de compra-venda i altres es va anar introduint la moneda «de duplo», o doblenca, o sigui, els diners reials devaluats¹⁰.

Vint-i-cinc anys més tard, el 1247, amb motiu de crear una moneda especial per als regnes de València i Mallorca, els «reals» de València, i a fi de procedir al canvi de les velles monedes per les noves, va manar també que durant 40 dies es tingués «taula» en totes les ciutats, viles i llocs dels regnes de València i Mallorca. El rei Jaume fou, doncs, un autèntic promotor de la banca pública i privada¹¹.

Les campanyes militars del rei Jaume resultaven enormement costoses i, per més que havia jurat no variar la moneda catalana, l'any 1257 aconseguí l'absolució del jurament i disposà l'encunyació a Catalunya d'una nova

9. Vegeu MONTCADA, *Episcopologio*, I, p. 560. També HUICI, I, 86: 35.

10. Vegeu ASSOCIACIÓ D'ESTUDIS TORELLONENCs, *Pergamins de la cúria del castell de Torelló (segles XII i XIII)*, I: pergami núm. 24, p. 28, perg. núm. 32, p. 36, perg. núm. 34, p. 39, etc.

11. Vegeu Joaquim BOTET I SISÓ, II, p. 47 i ss. També Arcadi GARCIA, dins *Gran Enciclopèdia Catalana*, mot «Taula», p. 226.

moneda, de tres diners de plata, o sigui de tern, i de talla 18 sous. També en aquesta ocasió havia topat amb els bisbes de Vic, ja que l'any 1254, el bisbe Bernat de Mur, cansat del poc valor de la moneda reial en circulació i de les seves falsificacions, havia restablert l'encunyació de la moneda episcopal obligant els habitants de Vic a emprar-la sota pena d'excomunió. Immediatament el rei va ordenar al veguer que executés els moneders i suspengués immediatament l'emissió. Però el bisbe va recórrer al papa Innocenci IV, el qual confirmà i aprovà l'encunyació de la moneda episcopal. I dos anys més tard, el 17 d'octubre de 1256, va fixar la llei de la moneda a 4 diners de plata pura i la talla de 20 sous per marc de plata, amb prohibició a Vic de tota altra. Això representava un autèntic desafiament al rei, ja que la moneda de Vic, si bé tenia un pes lleugerament inferior, contenia exactament el doble de plata de la moneda reial. Per salvar-se del desaire i prestigiar en el possible la moneda catalana es va veure obligat a revaluar en un punt la moneda reial, encunyant la moneda de tern, de tres diners, o sigui, d'una llei intermèdia entre la del doblenc (dos diners) i la vigatana del quatern (quatre diners). I encertà, certament, en elegir aquesta proporció de plata ja que la moneda reial catalana continuà amb aquesta llei sense cap variació fins a les darreries del segle xv o principis del xvi¹².

Cap a la fi del seu regnat topà encara una vegada més amb els bisbes de Vic, ara amb Ramon d'Anglesola, per les qüestions de la moneda, intentant el 1273 que els obrers de la seca cessessin qualsevol encunyació per al bisbe de Vic¹³.

De totes maneres, no tot foren discòrdies entre el rei Jaume i la nostra ciutat. L'any 1231 el rei va personar-se a Vic, residint al palau dels Montcada, amb l'intent d'arbitrar les paus entre Garcenda, hereva dels Montcada, i el bisbe Guillem de Tavertet, del qual havia obtingut, com hem vist abans, el permís d'instal·lar la Taula de Canvi feia llavors 9 anys. Si bé, de moment, no es va aconseguir cap acord, ja que hagué de suspendre inesperadament la seva visita, tres anys després era elegit bisbe de Vic Bernat Calbó, abat de Santes Creus, profundament lligat al rei Jaume I per vincles de respecte i d'amistat. El qui després seria sant Bernat Calbó, l'any 1238, al front de les seves tropes s'uní a l'exèrcit reial en la conquesta de València i el rei Jaume I, abans de rendir la ciutat, regalà al bisbe 4 masies, amb les seves terres, a Sagunt, i el castell de Sagart perquè els posseís ell i els seus successors a perpetuïtat¹⁴.

D'aquests apunts sobre les relacions entre Vic i Jaume I el Conqueridor se'n poden treure algunes conclusions. En primer lloc, la importància que va tenir en cada moment històric la moneda, primer ausetana, després vigatano-episcopal: la seva qualitat artística i la finor de la seva llei les van con-

12. Vegeu Joaquim BOTET I Sisó, op. cit., II, p. 40. També E. JUNYENT, *Jurisdiccions i Privilegis de la Ciutat de Vich*, p. 144, núm. 101, i p. 145, núm. 102.

13. Vegeu E. JUNYENT, op. cit., p. 145, núm. 106 i p. 149, núm. 125.

14. Vegeu MONTCADA, *Episcopologio*, I, p. 233 i ss.

vertir en una de les millors dins del context europeu en cada període. Com hem vist, van provocar reaccions a nivell nacional a favor d'una bona moneda a Catalunya obligant el mateix rei a millorar la puresa de la plata i la llei de la moneda catalana. Fou precisament la gelosia dels monarques i les contínues friccions amb els Montcada les que van provocar, l'any 1315, que el bisbe Berenguer la Guàrdia vengués definitivament al rei Jaume II la seva jurisdicció de Vic, juntament amb el dret de la moneda. A partir d'aquell moment seria el Consell municipal el que, prèvia autorització del rei, encunyaria la moneda vigatana, vàlida per a la ciutat i per a tota la vegueria d'Osona.

En segon lloc, la història de la ciutat enllaça curiosament el naixement dels dos primers embrions més antics de la banca moderna: La Taula de Canvi de la moneda de Jaume I resulta ser, durant els quaranta dies de la seva existència, la primera banca pública documentada d'Europa. Al seu costat podem posar la Caixa de Dipòsits de la sagristia de la Seu de Vic, existent ja en el segle XI i documentada des del 1256, autèntica pionera de les modernes caixes; i si bé tingué un caràcter principalment privat fou àmpliament utilitzada pels bisbes, pel consell municipal i per molts ciutadans de Vic i de la seva comarca al llarg de més de 7 segles¹⁵.

L'any 1256, un jueu anomenat David Campsor, cognom que significa «canviador o banquer», s'instal·là a Vic atret probablement pel dring de la bona moneda, per exercir la professió que el seu cognom indicava. Pocs anys després es formà una autèntica colònica jueva, o aljama, de fins a una quarentena de famílies. Segons Ramon Corbella, «cada casa de juheus era una casa de banca, ahont pagavan tribut y homenatge totes les classes de la societat desde'l rey fins al ultim vassall». Els jueus habitaren la nostra ciutat fins a l'any 1391¹⁶.

I per fi, ja en l'edat moderna, Vic inaugurà l'any 1583 la seva Taula de Canvi municipal, a imitació de les Taules de Canvi de Barcelona, Girona i Perpinyà, que va funcionar durant gairebé tres segles, fins a l'any 1868. Una de les 4 Taules més antigues de Catalunya, gaudí d'un gran prestigi i constituí un dels precedents més pròxims de la banca actual, enllaçant directament, i coexistint uns anys, amb la banca de San Carlos fundada a Madrid l'any 1782¹⁷.

Una moneda bona és el signe més clar de la riquesa d'un poble. On hi ha riquesa hi ha crèdit, i la riquesa, la bona moneda i el crèdit comporten la creació i el prestigi de les institucions bancàries. Perquè és natural que a on hi ha diners hi hagi banquers.

15. Vegeu Josep M. PASSOLA, *La Caixa de Dipòsits de la Sagristia de la Seu de Vic*, dins «Ausa» (1984), vol. XI, núm. 110-111, p. 233 i ss.

16. Vegeu Ramon CORBELLA i LLOBET, *L'Aljama de Jueus de Vic*, pròleg d'Imma Ollich i Castanyer. Vic, 1984.

17. Vegeu Josep M. PASSOLA, *La Taula de Canvi de Vic (1583-1868). Els seus llibres*, vol. I. Vic, 1989.